

УДК 338

*Т. О. Скакун,
аспірант кафедри фінансових розслідувань та економічної безпеки,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль*

ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ: СУТНІСНІ ОЗНАКИ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЇХ ВЧИНЕННЯ

*Т. О. Skakun,
Post-graduate student of the Department of Financial Investigations and Economic Security,
Ternopil National Economic University, Ternopil*

ECONOMIC CRIMES INTRINSIC FEATURES AND FORENSIC ANALYSIS OF THEIR COMMISSION

У статті досліджено сутнісні ознаки економічних злочинів. Розглянуто особливості економічної злочинності, які характерні для даного виду злочинів при їх виявленні. Визначено механізми здійснення протиправних діянь на прикладі злочинів бюджетної сфери. Розглянуто особливості вчинення економічного злочину. Досліджено протиправні дії у механізмі здійснення економічного злочину. Обґрунтовано ряд положень щодо виявлення однак економічного злочину та механізму його здійснення.

The article examines the essential features of economic crimes. The peculiarities of economic crime, which are characteristic for this type of crimes in their discovery, are considered. The mechanisms of realization of unlawful acts on the example of crimes in the budgetary sphere are determined. Features of committing an economic crime are considered. A number of unlawful actions in the mechanism of committing an economic crime have been investigated. The article substantiates a number of provisions for indentifying, however, the economic crime and the mechanism for its implementation.

Ключові слова: *економічна злочинність, злочин, організована злочинність, протиправне діяння.*

Keywords: *economic crime, crime, organized crime, unlawful act.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ознак економічних злочинів та аналізу вчинення таких підсилюється економічною нестабільністю в державі та боротьбою за економічну владу. Будь-який злочин завжди породжує певний фактор чи умова. Різноманіття способів вчинення злочинів в економічній сфері, використання злочинцями різних технологій та операцій, а також інших факторів що сприяють вчиненню протиправних діянь у сфері економіки призводять до значних труднощів у їх розслідуванні. У контексті даної проблематики слід зауважити, що ознаки злочину характеризують різні сторони і явища які відображають, а тому їх виявлення та конкретизація є пріоритетним завданням у здійсненні виявлення та розслідування економічних злочинів. З настанням нових економічних умов виникли нові способи механізмів злочинних діянь у сфері економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності економічної злочинності та її ознак приділено чимало уваги таких вчених як: М. Бажанов, І. Базярук, В. Білоус, С. Кравчук, О. Литвак, О.

Яковлев. Вагомий внесок у дослідження питань кримінологічного аспекту економічних злочинів здійснені такими вченими як: А. Меденцев, О. Пчеліна, Е. Сатерленд, Р. Степанюк, Д. Харко.

Формулювання цілей статті. Ознака злочину є фундаментальною категорією та має вагоме значення при здійсненні пізнання обставин злочину, а тому на основі аналізу наукових праць вчених слід дослідити механізми вчинення злочинів у сфері економіки та виділити їх сутнісні ознаки для запровадження ефективної системи розслідувань таких.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сучасного технологічного та інформаційного розвитку національних економік стрімко набирає обертів економічна злочинність, що характеризується загрозливими розмірами. Вчинення злочинів в сфері економіки становлять реальну небезпеку країни в цілому та окремих громадян, оскільки розвиток економіки забезпечує існування та розвиток суспільства.

Науковий інтерес до проблеми економічної злочинності та складності її подолання викликана тим, що у вітчизняній літературі існує диференційований підхід до визначень злочинів у сфері економіки. Розмаїття тлумачень даного явища зустрічається на сторінках багатьох науковців, зокрема виділяють «злочини у сфері економіки», «економічні злочини», «тіньова економіка», «кримінальна економіка», «економічна злочинність» та інші. Дані поняття часто ототожнюють, однак мають місце спроби доведення різної природи наведених явищ. Зокрема, О. Яковлев розглядав економічний злочин як майновий і корисливий злочин, а також злочин у сфері економіки, автор зазначає, що економічна злочинність характеризується сукупністю корисливих зазіхань на власність, порядок управління народним господарством, що вчиняється особами, які займають певні соціальні позиції в структурі економіки. На думку С. Кравчука усі ці поняття мають різний спектр вчинення протиправних діянь. Так, злочини у сфері економіки, як стверджує автор, це переважно господарські злочини, які вчиняються в різних сферах; економічна злочинність полягає у вчиненні злочинів у сфері господарської діяльності, в тому числі із використанням службового становища. До злочинів економічного характеру С. Кравчук відносить діяння, які пов'язані із спричиненням матеріальної шкоди чи отримання матеріальної вигоди [1].

Виявлення ознак економічного злочину з точки зору кримінології пов'язане із особливостями поняття економічної злочинності як негативного явища. Засновником теорії економічної злочинності є Е. Сатерленд, який вперше ввів поняття економічного злочину і називав його «білокомірцева злочинність». Найважливішою ознакою цього автор називає зловживання владою з метою злочинного збагачення. Досліджуючи службове становище та соціальний статус злочинця Сатерленд дав визначення «білокомірцевої» злочинності: «це антисуспільна, спрямована на збагачення поведінка осіб, які посідають соціально престижне місце в суспільстві та в рамках своєї професійної діяльності діють таким чином, що при одночасній законотворчій поведінці решти осіб вони зловживають суспільною довірою, якою користується інша група» [5].

С. Кравчук стверджує, що економічна злочинність – це злочини, вчинені в економічній сфері з використанням легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень. Науковець виділяє вісім сутнісних ознак притаманних економічній злочинності:

- має триваючий характер;
- характеризується високою латентністю;
- складається з кримінально карних діянь суб'єктів господарювання;
- посягає на порядок управління економікою;
- вчиняється фізичними особами (це пояснюється тим, що згідно кримінального законодавства суб'єктом злочину може бути лише фізична особа);
- має тісний зв'язок із організованою злочинністю, корупцією та тіньовою економічною діяльністю;
- формує напівкримінальний менталітет у громадян держави;
- спричиняє значні збитки державі, суспільству чи окремим громадянам [1].

Д. М. Харко у своїй праці «кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України» виділяє такі особливості економічної злочинності:

- є видом злочинності, який застосовується переважно масово, відповідно завдає масової шкоди;
- охоплює різні зловживання економічної влади;
- вчиняється в процесі професійної діяльності влади менеджера;
- має множинність епізодів вчинення злочину;
- вчиняється як фізичними так і юридичними особами;
- є більш складним соціально-економічним феноменом, аніж традиційна злочинність;
- має латентний характер;
- спричиняє суттєву економічну шкоду інтересам держави [5].

Підсумовуючи різні погляди науковців щодо ознак та особливостей економічної злочинності можна дати таке визначення економічним злочинам: «економічний злочин - це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди». З огляду на дане визначення поняття економічного злочину можна виокремити такі основні його ознаки:

- характеризується зловживанням влади;

- має майновий характер;
- має високу латентність;
- характеризується використанням як легальної так і нелегальної господарської діяльності.

Фактором, який приваблює злочинців до здійснення економічного злочину виступає розвиток кризових ситуацій в економіці, а також не слід ігнорувати факт боротьби за економічну владу, що дає можливість розширення застосування кримінальних способів заволодіння такою та здійснення протиправних діянь у сфері економіки.

У криміналістичній літературі виділяють ряд протиправних діянь, які складають економічні злочини. До таких належать: порушення антидемпінгового законодавства (що вказує на злочини, пов'язані із порушенням правил вільної конкуренції); шахрайство, випуск недоброякісної продукції (злочини, які порушують права споживачів); шахрайство з цінними паперами, бухгалтерською документацією, фіктивне банкрутство, використання підроблення банківських документів (злочини, які ґрунтуються на зловживанні інвестиціями, депозитним капіталом, які завдають значні збитки акціонерам, кредиторам, тощо) [5].

Економічні злочини мають надзвичайно складний механізм здійснення, а отже і складний механізм їх виявлення та розслідування. Механізм злочину являє собою систему процесів взаємодії всіх учасників злочину між собою і навколишнім середовищем, що приводить до утворення криміналістично значущої інформації про злочин, його учасників та результати. Механізм злочину містить відомості про те, яким чином здійснено той чи інший злочин у сфері економіки. Особливість вчинення економічного злочину полягає в тому, що предметом такого протиправного діяння виступає майно як капітал, а тому має місце підвищена організованість та використання специфічних способів поведінки.

Ще однією із особливостей вчинення економічних злочинів можна вважати той факт, що злочинні діяння вчиняються під виглядом різного роду цивільно-правових угод, а тому ззовні вони мають вигляд цілком законних господарсько-фінансових операцій [3; с. 121].

Для прикладу розглянемо механізм здійснення економічних злочинів у бюджетній сфері. Криміналістичний аналіз дає підстави виділити чотири технології вчинення економічних протиправних діянь у даній сфері:

1. злочини, пов'язані із шахрайським заволодінням бюджетними коштами;
2. злочини, пов'язані із заволодінням бюджетними коштами службовими особами бюджетних установ при розпорядженні ввіреним майном в ході здійснення поточної господарської та управлінської діяльності;
3. злочини, пов'язані із одержанням службовими особами хабарів, укладанням та виконанням невігідних контрактів, при здійсненні державних закупівель;
4. злочини, пов'язані із зловживанням службовим становищем або перевищенням службових повноважень при одержанні чи розпорядженні бюджетними коштами;

Дані діяння можуть кваліфікуватись як шахрайство, або як привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, це залежить від суб'єкта злочину та його умислу [4, с. 979].

Злочини у бюджетній сфері, зокрема у сфері державних закупівель, є одним із найбільш відомих загалом злочинів, і який несе значну шкоду суспільству та державі в цілому. Так, злочини в даній сфері спрямовані на незаконне заволодіння державними коштами, а тому злочинцями в даному економічному злочині виступають державні службовці - розпорядники бюджетних коштів, і працюють такі у змові із суб'єктами господарської діяльності. Механізм здійснення даного виду злочину передбачає ряд протиправних дій, серед них:

- закупівля товарів у кількості, яка не відповідає потребам;
- проведення конкурсних торгів із залученням підставних осіб;
- отримання винагороди керівниками установ за надання необґрунтованої переваги під час вибору переможця тендера;
- внесення завідомо неправдивих відомостей до фінансово-бухгалтерських документів.

Для здійснення вищевказаних операцій здійснюється комплекс дій, які в кінцевому результаті призводять до незаконного збагачення за рахунок державних коштів.

У криміналістичній літературі комплекс злочинів у сфері економіки розглядається як певна технологія злочинного збагачення в якій виділяють основні і вторинні злочини. До основних економічних злочинів відносять ті, які вчиняються безпосередньо з метою заволодіння чужими коштами чи іншим майном. Вторинними економічними злочинами слід вважати ті, які безпосередньо не надають матеріальної вигоди злочинцю, однак є способом вчинення основного злочину чи його приховування. За своєю сутністю злочини у сфері економіки спрямовані на заволодіння коштами та іншими цінностями і пов'язані із порушеннями законодавчо встановлених норм. Згідно Кримінального кодексу України до злочинів у сфері економіки, зокрема основних, можна віднести шахрайство, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, тоді як до вторинних економічних злочинів належать легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, а також фіктивне підприємство [2].

Висновки. Дослідження даної теми дає змогу дати таке визначення поняття економічного злочину: «економічний злочин – це протиправна дія, яка вчиняється у сфері економіки із зловживанням влади, що посягає на порядок здійснення економічного управління та має на меті одержання економічної вигоди».

Також, досліджуючи криміналістичний аспект вчинення економічних злочинів ми намагалися визначитись із складом економічного злочину. Суб'єктом злочину завжди виступає фізична особа, а суб'єктивною стороною завжди є умисел. В залежності від виду злочину це може бути посадова особа органів державної влади, або особа із приватної сфери господарювання. Об'єктом злочину виступає економіка держави. Об'єктивною стороною виступають діяння особи, способи вчинення злочину, в тому числі і застосована техніка. Що цікаве, на нашу думку, мотивом вчинення злочину не завжди є збагачення чи неправомірна вигода, доволі часто мотивом злочинних діянь є приховування інших протиправних діянь, більш вагомих (що називають вторинним злочином).

Саме специфіка складу економічних злочинів не дозволяє правоохоронним органам миттєво реагувати на їх вчинення. Звісно держава реагує на дані злочини та намагається запобігти їм. Про це говорить створення Національного антикорупційного бюро України, функціонування департаменту з розслідування особливо важливих справ у сфері економіки, створення сайту держзакупівель «Прозоро» та багато інших кроків в цьому напрямку. Проте, практика показує, що всі дії владних органів щодо запобігання економічним злочинам супроводжуються виникненням більш новаційних механізмів вчинення економічних злочинів. Саме тому дана тема є надважливо і ще тривалий час буде актуальною для досліджень.

Список літератури.

1. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні / С. Й. Кравчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomchna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html>
2. Меденцев А. М. Характеристика предмета та умов вчинення злочинів у сфері державних закупівель / А. М. Меденцев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc8/65.pdf>
3. Пчеліна О. В. Механізм вчинення економічних злочинів / О. В. Пчеліна // Право і Безпека. – 2009. – № 4. – С. 118–122.
4. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України / Р. Л. Степанюк // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 977–981.
5. Харко Д. М. Кримінологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України / Д. М. Харко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf>

References.

1. Kravchuk S. J. (2009) “Economic Crime in Ukraine” available at: <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomchna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html> (Accessed 18 February 2018).
2. Medentsev A. M. (2014) “Characteristics of the subject and conditions of committing crimes in the field of public procurement” available at: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc8/65.pdf> (Accessed 18 February 2018).
3. Pchelina O. V. (2009) “Mechanism of committing economic crimes”, Law and Safety, vol. 4, pp. 118–122.
4. Stepanyuk R. L. (2011) “Typical technologies of criminal activity in the budgetary sphere of Ukraine”, Right forum, vol. 1, pp. 977–981.
5. Kharko D.M. (2010) “Criminological problems in determining the concept and features of modern economic crime as a factor of shadow economy of Ukraine” available at: <http://www.apdp.in.ua/v55/119.pdf> (Accessed 18 February 2018).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2018 р.